

Ob vprašanju o razvoju jugoslovanske misli pri Vseslovenski ljudski stranki med prvo svetovno vojno sta značilna pri tej stranki v tem času dva tabora, ki sta se ob tem vprašanju do leta 1917 tudi razšla. Znano je, da je bil predstavnik konservativne in večinske struje takratni kranjski deželni glavar dr. Ivan Šušteršič, medtem ko je bila druga v bistvu krščanskosocialna smer povezana predvsem z imenom dr. J. E. Kreka in kasneje, skupaj z novimi potezami, z dr. Antonom Korošcem. Posameznih vprašanj o razvoju slovenskega klerikalnega tabora v času prve svetovne vojne se je slovensko zgodovinarje že dotaknilo; pri tem naj opozorimo na zadevne raziskave dr. Janka Pleterskega o ideji trialistične preureditve avstroogrške monarhije pri Vseslovenski ljudski stranki (kasnejši SLS, Slovenski ljudski stranki) in razhoda te stranke ob tem vprašanju v letu 1917.¹ Naloga našega prispevka seveda ni, da bi podal rekonstrukcijo razvoja, ki je privedel do prevlade Krek-Koroščeve smeri v klerikalnem taboru, temveč le opozoril, da je že od konca leta 1915 spor v slovenskem klerikalnem taboru med Krekovo in Šušteršičevo smerjo dobil načelen pomen prav v vprašanju slovenske narodne usmeritve. Ob tem je znano, da pomeni prav majniška deklaracija leta 1917 viden mejnik v usmeritvah obeh struj Slovenske ljudske stranke: medtem ko pomeni majniška deklaracija o ureditvi slovenskega vprašanja za dr. Šušteršiča maksimalni program, se je v nadaljnjem razvoju pokazalo, da je bila vsebinska usmerjenost te deklaracije proti obstoječi dualistični ureditvi Avstroogrške tisti faktor, ki je ob istočasnem odklonilnem odnosu vladajočih avstrijskih krogov do ureditve jugoslovanskega vprašanja, zajete v deklaraciji, pospešil diferenciacijo v SLS v dobro Krek-Koroščeve smeri ter pripomogel do vse večje radikalizacije jugoslovanskega gibanja na Slovenskem v smeri odcepitve od monarhije in k popolnemu jugoslovanskemu zedinjenju.

Z vsem tem dogajanjem, ki ga leta 1918 označuje popolnoma odklonilno stališče dr. Šušteršiča in njegovih somišljenikov do nove usmeritve SLS, sta povezani dve pismi: pismo dr. Šušteršiča dr. Brejcu z dne 2. novembra 1918 in odgovor (koncept pisma) dr. Brejca Šušteršičevemu pristašu Matiji Škerbcu 15. marca 1922, iz časa, ko se je po vrnitvi v domovino dr. Šušteršič skušal znova uveljaviti v slovenski politiki. Obe pismi sta se našli v zapuščini leta 1969 umrlega dr. Julija Felaherja ter ju trenutno hrani Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Pismi zanimivo

poglabljata vpogled v tisto legitimistično usmeritev, ki nam jo je po drugi strani dr. Šušteršič sam nakazal v polemični knjižici *Moj odgovor*, Ljubljana 1922 (str. 48—51), kažeta pa tudi na tisto politično razgretost nekdanjih in takratnih Šušteršičevih pristašev ob poskusih le-tega za vrnitev v politično življenje. Posebno zanimiv je v pismu dr. Brejcu Šušteršičev credo v svojo dotedanjo politično usmerjenost in v vdanost habsburški dinastiji; pismo tudi opozarja, da se je pisec po vrnitvi v domovino (od koder se je moral umakniti ob zlomu monarhije leta 1918) odtegnil prvotnemu namenu po odtegnitvi od političnega dela ter se znova skušal uveljaviti v slovenskem političnem življenju.

Strastni somišljenik dr. Šušteršiča, Matija Škerbec, je po drugi svetovni vojni v spominskem zapisku otel pozabi dejstvo, da se je dr. Šušteršič po zlomu monarhije pismeno obrnil na dr. Antona Korošca, pa tudi na kralja Aleksandra (očitno zaradi neuspešnosti drugih intervencij), iskal pa je še druge poti.² Škerbec dalje omenja, da je dr. Brejca kot predsednik deželne vlade za Slovenijo v odgovor na te poskuse izdal obmejnem organom navodilo za aretacijo dr. Šušteršiča, kolikor bi ta skušal prekoračiti jugoslovansko mejo.³ Kot vidimo, je Brejca v pismenem odgovoru 15. marca 1922 to sumničenje zavračal. Prav tako se je opravičeval, ker ni mogel odgovoriti na Šušteršičevo prošnjo iz leta 1918; vse pa kaže, da vsaj ta odgovor ne drži in z upravičenostjo bi mogli podobno soditi tudi o obstoju odloka za aretacijo nekdanjega kranjskega deželnega glavarja.

Pismo dr. I. Šušteršiča dr. J. Brejcu

Dragi!

S posebnim zadovoljstvom sem bral, da si vstopil v slovensko vlado in da so Ti poverjene zelo važne notranje zadeve. Čestitam Ti in Ti želim na visokem mestu obilo uspehov in božjega blagoslova.

Radujem se iz srca nad visokim pletom naše domovine, za katero sem toliko let delal in trpel. Četudi moram trenutno nositi neprilike, sem vendar srečen in zadovoljen, da je domovina svobodna in neodvisna. Še ponosen sem, da moram osebno trpeti, ko se je izpolnil narodni ideal mojega življenja. Hvala Bogu!

Sedaj Te pa prosim, da mi omogočiš, da se čim preje vrnem v domovino in da tam, kot preprost državljani mirno in svobodno živim. Vedi, da nisem *sam* v življenju, da imam rodbino, za katero mi je

skrbeti. To skrb sem zanemarl, ker sem vse žrtvoval politiki. Govorice o mojem »velikem premoženju« so pravljice. Delati moram, da skrbim za rodbino. To pa zamorem le v domovini, ki je pa sedaj zoper mene shujskana vsled usodepolne zmote »in re«. —

Ne bi Ti nikdar tega pisal, če bi stal sam v življenju. Tudi mislim, da se ne motim, če sodim, da imaš plemenito srce. Tako srce je vsaj odsevalo iz pisma, ktero Si mi svojedobno pisal, ko mi je Bog vzel mojega Ivota.

Vedi tudi, da svojo domovino ljubim pre globoko, da bi se mogel trajno od nje ločiti. Saj je tudi Ivo tam pokopan.

Na poti ne bom nikomur, temveč, kakor sem bil do zadnjega zvest svojemu vladarju, tako sem in bom zvest domači narodni oblasti. Živeti hočem kot zasebnik in odvetnik, družega nič. —

Vem, da kot poštenjak mojega pisma ne boš zlorabil. —

Ponavljam svoje prisrčne čestitke in Te prijateljski pozdravljam

Tvoj

Dr. Ivan Šušteršič

Dunaj, 2. 11. 18

P. s. Dokler sem na Dunaju, sem seveda slovenski vladi na razpolago, če bi me hotela kaj rabiti. —

Prepis pisma dr. J. Brejca M. Škrbcu

Velečastni!

Gospod dr. Kulovec mi je včeraj povedal, da ste se 11. t. m. napram njemu izrazili, da smo svojčas proti I. Š. izdali tiralico, da je dr. Š. hotel nazaj priti, da bi si tukaj svoj kruh služil, da se je radi tega obrnil, da bi mu tozadevno dovo-

ljenje izposlal, da pa sem jaz dotično pismo v kavarni ob tla vrgel in ga pohodil, da se je tako nesramno od strank. funk. proti Š. delalo in da to tudi ni krščansko.

Slišim, da se podobno govornice tudi drugod širijo o meni.

Na vsem tem je resnice samo toliko res, da mi je Š. prve dni po prevratu pisal z Dunaja pismo, v kojem me prosi, da mu omogočim, da se čimprej vrne v domovino in da tam kot priprosto državljan mirno in svobodno živi in za svojo družino skrbi, da mu pa jaz na to pismo nisem mogel odgovoriti, ker niti v pismu niti na ovitku ni bil naveden noben bližji naslov, kamor bi mu bilo mogoče odgovor poslati.

Vse drugo je gladko izmišljeno in se le čudim, da more razumen človek verjeti, da bi bil jaz takega kavarniškega ekscesa sploh zmožen, kakoršen se mi pritika. Ker me ni volja, da bi mirno gledal, kako se me spravlja ob dobro ime,

raditega Vas pozivljam, da podaste dr. Kulovcu pismeno izjavo, da zgoraj navedene trditve (ki jih je v izjavi točno navajati) striktno in brezpogojno prekličete, ker bom sicer, ako se to do 18. t. m. opoldne ne zgodi, vložil tožbo zoper Vas.

15./3 22.

OPOMBE

1. Jugoslovanski problem pri Vseslovenski ljudski stranki do leta 1917, separat iz publikacije Naučni skup u povodu 50 godišnjice raspada Austrougarske monarhije i stvaranje jugoslovenske države, Zagreb 1969; Der Trialismus bei den Slowenen und die Jugoslawische Einigung, separat iz knjige Die Auflösung des Habsburgerreiches, Bd. III der Schriftenreihe des österr. Ost — und Südosteuropa-Instituts, Wien 1970; Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, Zgodovinski časopis, 1968, zv. 1. — 2. Škrbec, Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja II, Cleveland 1957, str. 71—72. — 3. Prav tam, str. 71.

